

Анатолій РУСНАЧЕНКО

ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО ДО СТАНОВИЩА РЕЙДУЮЧИХ ВІДДІЛІВ УПА І ОУН

У публікації подано оригінал листа підполковника Івана Бутковського до Романа Шухевича з аналізом становища рейдуєчих відділів УПА і ОУН та української еміграції.

Ключові слова: лист, ОУН, УПА, УГВР, провідник, еміграція.

Історія УПА та діяльність ОУН стала предметом детального вивчення на Батьківщині та поза її межами в останні двадцять років. На жаль, поза увагою залишилася доля тих невеликих відділів УПА, які зуміли таки пробитися на Захід і розповісти про національно-визвольний рух українців цілому світові.

Українська політична еміграція, у середовищі якої опинилися вояки УПА, перебувала в складному становищі. ССРСР домагався повернення колишніх своїх громадян у Радянський Союз і цьому нелегко було протистояти. Політичні партії часів першої української революції вже не мали вирішальних впливів на новоприбулих емігрантів, особливо тих, хто був активним у визвольному русі в Україні. Ожили і довоєнні політичні партії Західної України. Тільки одна ОУН могла ствердити, що вона є ідейним натхненником і організатором збройної боротьби, яка тривала на Батьківщині. У липні 1944 р. була створена Українська Головна Визвольна Рада та її закордонне представництво (М. Лебедь, Д. Ребет, о. І. Гриньох та ін.), щоб гідно представляти український визвольний рух у світі. Програмова декларація УГВР була відображенням змін у визвольному русі, які відбулися за воєнні роки. Деякі члени ОУН, які були арештовані і перебували в концтаборах, цієї еволюції не знали. Це зумовило великі проблеми в середовищах ОУН за кордоном. Історикам відомо вже про суперечки політемігрантів з листів О. Дяківа (“Горнового”), книжки Р. Льницького, почасти зі статей П. Полтави¹. Згадано про них і у монографії “Народ збурений”, опублікованій в 2002 р. Лист Івана Бутковського до Романа Шухевича висвітлює деталі цих розбіжностей в еміграційних колах.

Рейдуєчі частини опинилися в епіцентрі протистояння. Акцентуємо на висновках, які зробив І. Бутковський зі свого досвіду праці на еміграції: “Тому необхідно задержати в Краю суверенне кермо революції, а на еміграції задержати її репрезентанта і речника, завданням якого було б правильно інформувати світ і добувати поміч”. Роль еміграції він вбачав у поширенні правди про український визвольний рух.

¹ “П. Полтава” – Петро Федун, керівник Головного Осередку Пропаганди, провідний публіцист збройного підпілля ОУН.

Відповіддю на ці зіткнення в еміграції став документ “Звернення воюючої України до всієї української еміграції”, який вийшов у 1949 р. і підписаний всіма керівниками національно-визвольного руху.

Лист І. Бутковського містить деякі важливі відомості про побут рейдуючих частин, оцінки окремих політиків і загальної ситуації в еміграції. Зокрема можна твердити про обрання С. Бандери і Я. Стецька членами бюро Проводу ОУН. Без сумніву, лист відображає погляди автора, а також висвітлює становище українства за кордоном. На мою думку, лист таки потрапив до адресата.

Документ видрукувано без будь-яких стилістичних змін, правопис автора збережено. У примітках подано стислі відомості з огляду на менш відомих осіб у ньому згаданих.

Лист І. Бутковського до Р. Шухевича від травня 1949 р.

До головного Командира УПА

Ваш наказ про призначення мене на еміграцію я одержав через мого зверхника 20.[0]7.[19]44 [р]. Завдання відносно створення відтинку протипольського фронту, яке було мені призначене в міжчасі перед відходом на еміграцію, внаслідок фронтових подій стало неактуальне, і я 11.[0]8.[19]44 [р.] покинув рідні Землі та, віднайшовши в Пряшеві зв'язок, зголосився в Генер[ального] Секр[етаря] Закард[онних] Справ УГВР. Час до закінчення війни не був сприятливий для розгорнення роботи. Вона зумовлена обставинами була доривочною та малоефективною. Кілька циклостилевих видань, листівок, ряд інформативних розмов – це те, на що можна було спромогтися в Словаччині. В січні 1945 [р.] відбув я інспекційну поїздку до частин в лісах б[іля] Криниці. Це вирвана з нім[ецьких] рук агентурна частина, яку реорганізовано і перечищено. Боездатною вона ще не була так з уваги на вишкіл, як теж і моменти безпеки. Командував нею м. Бригідер. Січнева офензива застала її саме в такому стані, і тому її командир рішив не переходити фронту і почав відворот на захід. Наслідком цього більша кількість вояцтва опинилася в укр[аїнській] дивізії, а для нас збереглися дві невеликі групки, з яких одна залишилася на Чехії коло д[руга] Всеволода², другу перекинено на Мадярщину, до Голубенка. Кінець березня, в складі невеликого гурта з Ген[еральним] Секр[етарем] З[акардонних] С[прав] УГВР на чолі, я опинився на Мадярщ[ині] в Загребі. Там піддав я проект перебрання в наші руки укр[аїнської] дивізії та переведення її в італійські Альпи. Вона була розташована між Люблянню та Марбургом. Підготовка натрапляла на великі труднощі. Її в міжчасі кинено на фронт, і мені довелося добитися до неї саме напередодні капітуляції (4.[0]5.[19]45 [р.]), коли вона стояла у фронтовій лінії та були вже пороблені всі приготування до переведення її в англійський полон.

Перші місяці по закінченні війни пройшли на взаємному відшукуванні себе та налагоджуванні зв'язків. Літом обговорили ми з д[ругом] Всеволодом плян військової роботи на понадпартійній базі в рамках ЗП УГВР, намітили ряд людей, яких треба було відшукати та приєднати до праці. Щоб поки що використати можливості і час, ми приступили до військової роботи в рамках Організації

² “Всеволод” – о. Іван Гриньох.

(ОУН(б) – А.Р.), намагаючись підходом до неї і постановкою вже з самого початку надати їй понадпартійний характер. На переломі [19]45–[19]46 [рр.] зорганізовано ряд підстаршинських і кілька старшинських курсів. Підготовка до створення понадпартійного керівного осередка для військової роботи натрапляла на труднощі. Очевидно, що роботу цього сектора не можна собі уявити як ділянки, замкненої в собі, ізольованої від цілості політичного життя. Вона тісно в'язеться так з внутрішньою, як і зовнішньою політичною ситуацією і ними зумовлена, тому пишучи про військову роботу, чимало місця мушу відвести змалюванню політичного тла.

Ми опинилися і мусили діяти в зовсім відмінному середовищі та у відмінних умовах, як ті, з яких ми вийшли. Відсутність окупанта і боротьби, свобода вислову думок та свобода об'єднань, це той ґрунт на якому почали відживати зрізничковане і многогранне політичне життя. Відживають старі довоєнні партії, кристалізуються нові політичні середовища, а в парі з тим, відростають старі антагонізми, зарисовуються нові. Активізуються політично елементи, які в час війни не могли, виринають ті, які не хотіли бути активними, пробують увійти в українське політичне життя ті, які служили окупантам за страх, за гріш чи совість. В еміграційне життя почала вкрататися епідемія донощицтва, яка останнім часом доходить до небувалих розмірів. Сьогодні не має на еміграції ні одної політичної партії, яка б не мала за собою такого прогріху. Слідна теж на кожному кроці ворожа агентура, яка пробує пенетрувати цілість еміграційного життя, втискається скрізь, де тільки знаходить податливий ґрунт, інспірує та роздуває, крім існуючих, антагонізми теж і на тлі територіяльної і віросповідної різниць. Старі партії як УНДО, радикали та інших відтінків старі соціалістичні угруповання нічим не цікаві. Про них коротко можна сказати, що вони живуть і держаться споминами про колишню їхню роль у політичному житті. В ОУН-м, яка об'єднує доволі значну кількість інтелігенції, йдуть повільні процеси, які, мабуть, не будуть мати вирішального впливу на її обличчя. Хіба покінчатся відходом деяких людей. Цікаві більше нові середовища. До них треба зачислити в першій мірі УДРП, яка об'єднує в собі в основі східньоукраїнські елементи. Вона в процесі формування ділиться на дві окремі групи, праву і ліву. Позиції лівої, це приблизно позиції ІІІ НВЗ ОУН. В початковій стадії всі ті партії творять відомий Вам К[оординаційний] У[країнський] К[омітет], а у висліді дальшого процесу [19]48 р. доходить до створення Української Національної Ради. В її склад входять всі політичні угруповання включно з ОУНр (ЗЧ ОУН); поза її рамами залишаються тільки гетьманці. Національна Рада не визнає боротьби на Рідних Землях, як руху організаційно централізованого під одним політичним керівництвом. В документах є згадка про УПА, про визнання УГВР не може бути мови. Якщо йде про відношення поодиноких угруповань до УГВР, то одиноке, яке має тенденції визнати її, є ліва УДРП. Гетьманці ставлять передумову визнати Данила³ “Правителем” України.

Не обійшлося без політичних процесів і в нашому середовищі. В ЗЧ ОУН зустрілися дві протилежні тенденції: Краєва, якою вона є і як ми її зрозуміли, і тоталітарна еміграційна. Перша заступлена людьми, висланими з Краю, її співтворцями та деякими з еміграції, які її сприйняли, друга, сильніша, заступлена б[увшими] в'язнями нім[ецьких] концтаборів, які не прийняли до відома краєвих процесів і

³ Йдеться про Данила Скоропадського, з 1948 р. – керівник Гетьманського руху.

не виявили готовності зректися фіюрерського принципу у внутрішній побудові та монопартійного підходу до цілості політичного життя. Цю тенденцію скріплюють кон'юнктурні чи навіть агентурні елементи, які з визвольним рухом нічого спільного не мали або його поборювали. Коли б цього роду процес мав місце на терені звичайної еміграційної партії, то простою консеквенцією такого стану був би розподіл на два різні середовища, без ніякої шкоди для української справи. Трагедією було те, що йшло про середовище, які маючи назву Закордонних Частин діючої в Краї політичної сили, своїм розумінням її та своєю практикою на еміграційному терені (тобто на очах цілого світу) на кожному кроці компрометує її, підтверджуючи повільно фальшивих інформацій про те, що боротьба на Рідних Землях – це авантюра групи тоталітаристів і німецьких недобитків, з якою народ нічого спільного не має. Пов'язаність трьох діючих факторів визвольної боротьби ОУН, УПА, УГВР подавана тут в такому порядку, не з хронологічних моментів їх повстання, а як інтерпретація самої конституції визвольного фронту. Як підкреслення ваги поодиноких факторів і примату першого з них, має, зокрема, на еміграції далекойдучі наслідки. В такій ситуації важко переконувати когось, що УПА – це всенародна збройна сила. При наявності практики, а то й документів, що УПА створена партією і стоїть до її диспозиції, важко говорити, що УГВР – це понадпартійний керівний чинник визвольної боротьби, коли в розумінні в практиці ЗЧ ОУН, це ширма для легшого переведення партійної роботи. В таких умовах так внутрішня, як і зовнішня політична робота ЗП УГВР дуже утруднена і без виразного становища в тих справах краєвих чинників вона не дуже покращає. Вправді в передаваних краєвих публікаціях знаходимо ясне спрещування цих питань, однак брак переписки по лінії УГВР (а тільки по лінії ОУН) має свою вимову і внутрішнє значення. Не всі краєві видання можуть діждатися тут передруку; це залежить в чиї руки попадуть. Передруковані чинниками ЗП УГВР матеріали п'януються устами Донцова як неокомунізм, большевизм, москвофільство, політично безграмотна маса членства ЗЧ ОУН відхрещується від них і називає їх фальсифікатами, (хтось за це відповідає), а партійному активу вияснюється, що це тільки тактичний маневр, і що край в нічому не змінився. Насувається питання, що має на меті такий маневр, і зразу ж логічна відповідь: змобілізувати якнайширші маси до боротьби за власну державу, а вже відповідь на чергове питання, чому це тільки маневр, а не щирий підхід до власного народу, повинні у кращому випадку дати психіатри, а в гіршому органи безпеки. Така тут інтерпретація краєвої постановки і такі висновки у відношенні до інтерпретаторів. Делегованим з краю членам Проводу та умандотованим представникам УГВР не вдалося локалізувати конфлікту внутрі і перевести ЗЧ ОУН на правильні позиції.

Переломовим моментом був грудень [19]46 р. Вістка з Краю про вибір Б[андери] і Ст[ецька] членами Бюра дала їм безмежну і безконтрольну владу. Першим актом нової влади було відібрання від фінансової референтури ЗП під терором грошей в сумі коло 25 тисяч доларів, в тому фонд із трьох збірок на УПА. Акт цей виконав особисто голова Бюра. Захитано в основах правопорядок. Створено спеціальну комісію, яка засудила позаочно на ліквідацію Уласа, мене, Орлян⁴ і її мужа (Левка)⁵. В дальшому розглядалися справи ліквідації Всеволода,

⁴ “Орлян” – Дарія Ребет.

⁵ “Левко” – Лев Ребет.

Мека, Свентка. Мені і Левкові пришило більшовицьку агентуру. В моїм випадку, використовуючи мій перехід в 1932 [р.] за Збруч, в Левовім його побут під большевицькою окупацією 1945 [р.] у Відні, в якому він залишився внаслідок ранення Орлян. Тому, що справа дійшла довірочною дорогою до нашого відома, її пробували тушувати, і видано письменний наказ про ліквідацію т[ак] зв[аної] “розкладової акції”, в якому проголошено позаочно винесені дисциплінарні кари на Головного Суддю ЗЧ ОУН (Стара-Левка), Уласа, Орлян і Мека. Мене не покарано цим способом, бо до цього не було найменших основ. В невдалому пляні ліквідації стояв на другому місці, мабуть, тому, що як старшина УПА, який солідаризувався з прихильниками красвої концепції, був невідгидний. Що справу ліквідації людей за т[ак] зв[ану] розкладову акцію аранжувала ворожа агентура, це сьогодні безспірно для обох сторін. В осені 1947 р. відбулася Конференція ЗЧ ОУН, якої завданням було нап’ятнувати т[ак] зв[ану] опозицію і затвердити членів Бюра. Я від участі в ній відмовився. Інтересне з неї хіба* те, що Голова Бюра Проводу в кінцевому слові ужив такого вислову: “Я хотів сказати Вам тільки одне, що демократія, це жаден прапор, демократія це шмата”. Треба мати на увазі, що подібні звіти з того роду конференцій дістає кожний, хто в тому заінтересований. В дальшому йде т[ак] зв[аний] добір “однородних елементів” до Проводу. Туди входить Кононенко⁶ (історична постать з попередних визвольних змагань по московському боці, завзятий ворог української самостійности, за советської влади на визначних постах), Мироненко (власовець) і т[акі] п[одібні]. В осені 1948 р. II конференція. В ній беремо участь всі. Основне її завдання звести конфлікт до особистих амбіцій та спроби позбавити членів УГВР їх мандатів. На їх місце вибрано нових, між іншими, команданта одного з комісаріятів української поліції за нім[ецької] окупації та Побігушого. В дальшій дії іде спроба підривати віру в край та перенести вагу визвольного руху на еміграцію. Останніми часами Кононенко в своїх публичних виступах відважується ставити твердження, що на еміграцію вийшов весь політичний актив, а в краю залишилися пасивні елементи. Партийна аудиторія, серед якої находиться теж і недавно прибулі з краю, як Мар⁷, Вернигора⁸ (про першого згадував к[оманди]р Шелест⁹ у своїй записці, як про дезертира з посту надрайонного Лемківщини, другий був членом його Проводу), не годна здобутися на голос протесту проти такої брехні і небезпечної тенденції. Можна б ще дещо до повноти образу додати про застрашаючий моральний стан в рядах ЗЧ ОУН, який неминуче породжує кожна тоталітарна система. Щоб не розводитися багато, візьму приклад згори. 1946 р. Головний Суддя Стар* подає на розгляд Суду карну справу проти

⁶ “Кононенко” – Кость Кононенко (1989–1964), зі Слобожанщини, агроном, член Центральної Ради від Російської соціал-демократичної партії (меншовиків), далі на різних високих посадах в сільськогосподарських установах УССР, згодом – викладач вузу. На еміграції від 1943 р., був членом Проводу ЗЧ ОУН, з 1954 р. – член ОУН (з).

⁷ “Мар” – Степан Голяш, надрайонний провідник ОУН на Лемківщині в 1945–1946 рр.

⁸ “Вернигора” – Микола Фриз, політвиховник УПА, член надрайонного проводу “Бескид” (Лемківщина).

⁹ “Шелест” – Василь Сидор, один з провідних діячів української революції, на той час – командир УПА-Захід (1944–1949), полковник, член проводу ОУН ЗУЗ (1944–49), Проводу ОУН від 1947 р. Крайовий провідник Карпатського краю, Генеральний суддя ОУН. Загинув разом із дружиною в бою зі спецгрупою МГБ у криївці над р. Лімницею 14 квітня 1949 р.

* У тексті хіба.

тодішнього теренового Провідника Німеччини Климишина за присвоєння 15 тисяч марок. Суд тягнеться місяцями, перед проголошенням присуду підсудний ставить судові вотум недовір'я (в його складі був і я). В справу вмішується Голова Проводу ЗЧ ОУН. Зложено новий склад суду вже не як карного, а як цивільного. Але фактів змінити не вдається і К[лимишина] засуджено повернути фінансовій референтурі 15 тисяч марок, які він до тижня вплачує. Кілька днів після цього К[лимишина] покликано до проводу ЗЧ ОУН та передано йому фінансову референтуру. За його господарки впродовж одного року не остало нічого з відібраних в ЗП [УГВР] 25 тисяч доларів. Концесії на жирування в таборових апаратах, навіть концесії на шантаж, це звичайна ціна, яку платиться за одне: Бути вірним системі. Не диво, що в такому середовищі і в такій атмосфері годі спромогтися на цей елементарний обов'язок супроти Краю: Вислати зв'язкових. В осені (сік!) 1948 р. по Конференції така спроба кінчається нечуваним скандалом, якого не тільки не переживала ОУН впродовж свого існування, але, мабуть, жодна підпільна організація. Конкретно: вислано в осені (під зиму, повна безперспективність почину) групу людей до Краю, дано їм до користування в дорозі і передачі до Краю найгіршого сорту фальшиві долари. Група ця, перейшовши баварсько-чеський кордон, робить нараду (йти чи не йти), рішає завернутися, попадає в американські руки зі своїм багажем, сипле всьо, що знає, один з групи їздить поліційним автом і показує всіх причасних до цієї справи, арешти, пошукування, процес і присуд. В ході справи виявляється, що організатором виправи є шеф СБ Мирон¹⁰, а прощав людей в дорогу найвищий чинник. Факт, що в одного зі зв'язкових знайдено вдома такі ж самі фальшиві долари, вказує на те, що він не мав наміру йти до Краю. Висновок (не наш): так організована і переведена робота могла бути тільки ділом тих, яким залежить на компромітації цього середовища. У всякому разі, це небувала компромітація так в моральному, як і фаховому аспекті, яка нанесла нам необчислимої шкоди. Я розписався доволі обширно про стан і відносини в ЗЧ ОУН, але мовчанкою цього поминути не міг. Схарактеризувати це середовище в політичному можна б і коротко: ЗЧ ОУН – це тоталітарна партія, яка пробує присвоювати собі право на монополію реперезентувати визвольну боротьбу та капіталізувати її, не визнаючи і відкидаючи її ідейно-політичний зміст.

В такій політичній ситуації доводилося ставити перші кроки в нашій роботі. Як вихідну точку взяли ми сектор вій[ськових] справ в ЗЧ ОУН. Його очолював Всеволод, я був призначений йому до помочі. Проводячи практичну роботу в рамках організації, ми з рамені ЗП УГВР вживали всіх заходів для створення по-надпартійного керівного осередка цілої військової роботи на еміграції. Військові елементи, які могли входити в гру, це в більшості безпартійні або різно пов'язані з деякими політичними угрупованнями, з недовір'ям ставилися до нашої ініціативи, не маючи охоти ввійти в склад конструкції, яка могла б бути, на їх думку, побудівкою одної політичної партії. Ще в осені [19]45 р. відбули ми кілька нарад з визначнішими старшинами. Прихід Калини¹¹ і С-тка скріплює наші ряди. Щоб

¹⁰ “Мирон” – Мирон Матвієйко, референт СБ ЗЧ ОУН.

¹¹ “Калина” – Юрій Лопатинський (1906–1982), син священика, близький друг Р.Шухевича, член УВО та ОУН. Закінчив гімназію у Львові, вивчав право, медицину. В 1938–1939 роки – член штабу Карпатської Січі, учасник II Збору ОУН у Кракові. Вояк “Нахтігалю”, згодом арештований гестапо, ув'язнений у концтаборі. Повернувся на деякий час в Україну, був

успішніше вести підготовку до творення вій[ськового] Центру, хоч невеликими силами беремося за видавничу діяльність. Появилось кілька фахових видань, м[іж] і[ншим] “Бойовий правильник піхоти”. З початком [19]46 р. почали ми видавати журнал “До Зброї”. Його завданням є ідейно в’язати вояцькі маси на чужині з воюючою батьківщиною та дати їм фаховий матеріал. Журнал знаходить позитивний відгомін і стає найбільш почитним з-поміж нелегальної літератури. Вслід за тим позитивна оцінка цілої нашої роботи. Її скріплюють в першій мірі вояки з дивізії, що втікають з полону з Італії. Ще в [19]46 р. вдається нам добитися своєї мети і створити вій[ськовий] Центр при ЗП УГВР та започаткувати розбудову його клітин внизу. В той час оформлюється теж і другий військовий осередок довкола УНР, під фірмою комбатантського товариства, подуманий як генеральний штаб. В ньому гуртується частина вояцтва старої еміграції. Вся їхня робота зводиться до підношення степенів, випрацювання проєктів відзнак, відзначень і т[акого] п[одібного], тим то в цьому середовищі залишаються елементи, яких це вдовольє. Ті, які шукають конкретної праці, хоч ідейно пов’язані з УНР, ідуть до нас. В тому часі починає активізуватися Бульба, в’язється з УНР, попирають його і мельниківці та по деякому часі скомпромітований відходить в приватне життя. В літі [19]46 р. при АБН, якого головою є Карбович¹², твориться військова Комісія. Як український представник увійшов туди я. Якщо йде про інших представників, то в загальному можна було запримітити, що це агентурні елементи, не виключаючи можливості і ворожої агентури. Як військовики, не вдовольються фразеологією, хотять конкретної роботи. Деякі жадають зв’язків до УПА, домагаються пов’язання їхніх рухів в краю з нашим. Все те небезпечна гра, і ми з Всеволодом критично підходили до доцільності творення такого тіла. З нагоди смертного присуду на ген[ерала] Михайловича¹³ появилася на різних мовах листівка за підписом цієї військової комісії, без мого відома і моєї участі в її редагуванні (Засідання скликав, звичайно, сам Карбович). В мої руки попала листівка в польській мові, яка м[іж] і[ншим] звеличувала “довудцуф армій повстаньчих”, як С. Бандеру, Д. Михайловича, Бора Комаровського. Я вніс на руки Карбовича письмений протест проти фальшування історичних фактів, в якому вказував на компромітацію та шкідливість таких публікацій та моральну кривду у відношенню до фактичного командира УПА і склав заяву резигнації. На це я одержав посередню усну відповідь, що не було часу покликати мене на засідання, а ім’я Бандери як головного Командира УПА ставлено на домагання чужинців (?). В листопаді [19]46 р. на одному засіданні Проводу ЗЧ ОУН відібрано від Всеволода сектор ві[йськових] справ та передано його мені. Це була несподівана і для мене дуже прикра ситуація. Така тенденція була в Карбовича ще [19]45 р. і я весь час проти неї рішуче застерігався. Я мав настільки самокритицизму, що вповні відчував вищість Всеволода перед мною і не міг не добачувати в тому гри. Тільки на вимогу Всеволода, щоб не створювати трудної ситуації, я прийняв цю функцію та в найближчій

членом ГВШ, виконував доручення в Європі, заступник керівника Місії УПА за кордоном, підполковник, нагороджений Золотим хрестом заслуги. У США був членом Дирекції “Прологу”, активний у громадському житті.

¹² “Карбович” – Ярослав Стецько.

¹³ Генерал Михайлович – Драже Михайлович, був керівником некоммуністичного антинімецького руху опору в Югославії, зорієнтованого на відновлення монархії в країні.

розмові з Головою Проводу з'ясував, що трактую її як функцію зв'язкового між Проводом і Вій[ськового] центром для взаємної інформації та взаємного передавання побажань. А сама військова робота мусить переходити в рамках і під кермою Вій[ськового] Центру. На засідання Проводу мене вже не покликано, а невдовзі заіснували т[ак] зв[ані] “грудневі події”, в яких я як ворожий агент мав бути зліквідований. По черзі функцію цю пропоновано Калині і Підгайному¹⁴. Калина відкинув, другий прийняв і сповнює її по сьогодні. В 1947 р. робота Вій[ськового] Центру при ЗП УГВР стає більше інтенсивною, зокрема у видавничій ділянці. На переломі [19]46/[19]47 [рр.] нам вдалося налагодити технічну сторінку, і ми перейшли з цикльостилю на друк. Появляється регулярно “До Зброї”, підготовляються поважніші фахові видання, з яких “Організація і Праця штабів” та “Топографія” появляються пізніше друком. Підготований до друку тяжким накладом праці “Збірник пісень УПА” не появился. В час гострого напруження діяв теж відомий вам большевицький агент Мороз. Він мимо остороги Ярополка, Турчина і інших, які його знали, втішався повним довір'ям Проводу. Завваги, які він поробив відносно деяких пісень Співаника, Провід прийняв до відома, і у висліді я, як відповідальний за видавничу діяльність у Вій[ськового] Центрі, дістав від Проводу ЗЧ ОУН наказ “передати справу Співаника Морозові та льояльно зв'язати його з Редакційною Комісією”, яка під його кермою мала переддагувати Співаника. Завваги Мороза були дуже прості, а саме: сфальшовано тексти кількох пісень тим, що поминено в них ім'я Провідника (знав, на чому заграли). До речі, пісні були збирані від різних людей, які подавали їх в різних варіантах, опісля опрацьовувані з літературного і музичного боку комісією фахівців, якій ніхто не збирався ні диктувати, ні наказувати, ані теж ніякої тенденції до фальшування в них не було. Будучи попередженим про те, хто такий Мороз, я відмовився від розмови з ним та передачі йому людей, що працювали над оформленням Співаника. В такій ситуації я був морально дещо заломаний, не розположений на бій, здав позицію, і Співаник не появился. Варто згадати, що через руки Мороза дісталася до Москви перша друкарська відбитка для коректи “Історії УПА”, яку ми тут видали. – Під осінь 1947 р. на запрошення старшин ген[ерального] Штабу одної з європейських армій, яким ми помогли втекти з німецького полону в 1944 р., я виїхав з Німеччини. Там мав я нагоду переконатися, як важко нам позбутися п'ятна фашизму, яке на нас тяжить. Для приміру: дружня розмова, в якій вияснюю цілу концепцію та організаційну структуру визвольної боротьби, кінчається: “Але скажіть правду, Ви так між собою, як ніхто не бачить, здоровитесь “Гайль Гітлер?” Це не в буквальному значенні (германофільства не закидають, бо були в нас в лісі в час нім[ецької] окупації), але в символічному, як зовнішній вияв фашистівського наставлення, до якого західний світ відчуває глибоку ненависть. Під кінець мого побуту прийшла подія, яка сколихнула цілим західним світом, це поява перших рейдуєчих частин на терені Німеччини. Світ ляків прийняв її з подивом, світ фахівців – зразу з застереженням і недовір'ям. В головах сивоволосих старшин ген[еральних] штабів не вмещалося, як могла узброєна частина пробитися через ворожий терен на просторі понад 1000 км в мирний час. Людям, які міряють ті справи категоріями

¹⁴ “Підгайний” – мабуть, Богдан Підгайний (1906–1980), дивізійник, член Проводу ЗЧ ОУН у 1940-х роках, згодом – член ОУН(з).

регулярної війни, дуже важко таке явище зрозуміти. Вони вірили, що в Краю якийсь рух існує, але якщо йде про розміри і форми, то вони могли тільки уявляти собі їх так, як це вони бачили на Заході за нім[ецької] окупації, тобто у формі саботажних чи розвідочних акцій підпілля. Поява збройних відділів на Заході зробили неспівмірно більше, чим всяка словесна інформація так серед чужих, як і серед своїх. Сам хід рейду та практичні висновки з нього з'ясує у своєму звіті к[оманди]р Рейдуєчої Частини Байда¹⁵. З появою відділів стає різко питання їхнього зверхництва. Поминаю несерйозних претендентів вроді Бульби, УНР, мельниківців чи бувших організаторів дивізії, бо вони не могли входити в гру. Залишається двох: ЗП УГВР і ЗЧ ОУН. Згідно з концепцією, структурою визвольного руху і фактичним станом відділи повинні підпорядкуватися ЗП [УГВР] (невеличкі групи, що не попали в табір інтернованих, допитуються самі за представниками УГВР), а “згідно з практикою” за твердженням чинників ЗЧ ОУН вони належать до Організації. ЗЧ ОУН покликує до життя Штаб для справ УПА, який починає діяти. В тому часі я повернув до Німеччини і дістав від ЗП УГВР доручення займатися справами прибуваючих частин. Щоб не діяли по тій самій лінії два осередки, доходить до компромісу і я очолюю створений Проводом Штаб. Його завдання поки що зводиться до приміщення невеликої кількості по таборах та допомога основній масі вояцтва в таборі інтернованих. ЗЧ ОУН поза Штабом удержує контакт з інтернованими. Тою дорогою дістає від Громенка¹⁶ відповідь на одну публікацію Бульби, в якій Громенко, навітлюючи боротьбу, підкреслює в ній зверхню ролю ОУН, але просить виправити, якщо що-небудь з політичного боку неправильно або недоцільне. Провід друкує без змін. Справа опиняється на засіданні Пленуму ЗП [УГВР], де одноголосно вирішено не допустити листівки в такій формі до кольпортажі. На особисте доручення Голови Бюра листівка йде в терен. З боку ЗП [УГВР] були пороблені заходи для звільнення інтернованих, і вони під час перевозу їх на нове місце в дорозі всі “втікають”. З тим моментом Голова Бюра залишає Штаб включно зі своїми представниками в ньому на боці і бере справу безпосередньо в свої руки, переводить зі старшинами розмови, включає їх в організаційну систему ЗЧ ОУН та підпорядковує Частину Організації. За Штабом, яким вже ніхто не цікавиться, залишається технічна функція розльоквання (розташування – *А. Р.*) та матеріального забезпечення перших потреб людей. Матеріальні засоби на це діставали з фондів ЗП УГВР. Бачачи таку ситуацію, Штаб вносить письма до ЗЧ ОУН і ЗП УГВР з проханням вяснити його ролю та доцільність дальшого існування, а не маючи ніякої відповіді від ЗЧ ОУН, розв'язується. Щоб не вводити деморалізації в ряди вояцтва, ЗП УГВР не робить ніяких спроб в напрямі підпорядкування собі Рейдуєчої Частини. В дальших розмовах з Головою Бюра Байда, бачачи до чого йде, пробує пояснити йому політичну недоцільність такої розв'язки, а сам як непартійний відмовляється від участі в організаційнім апараті та пропованого йому етату. Під час одної розмови Голова Бюра дає Байді наказ підпорядкуватися йому, а як військового зверхника призначає йому Керманича Сектора Вій[ськових]справ при Проводі ЗЧ ОУН. В кілька днів пізніше виходить такий

¹⁵ “Байда” – Микола Савченко (1921–1979), курінний ВО 6.

¹⁶ “Громенко” – Михайло Дуда (1921–1950), сотник УПА, в той час перебував на Заході з відділом, із яким згодом перейшов на Закароння.

в Рейдуєчій Частині. Між вояцтвом йде демагогічна агітація. Їм ставиться прямо питання: “Ти за Бандерою чи за Байдою?” Такий підхід і таке зіставлювання величин говорить багато про методи, якими тут послуговуються. Скрізь по таборах, де перебувають вояки УПА, ведеться така акція організаційними чинниками. Є спроби підпорядкувати собі окремі групи та назначувати нових зверхників тих груп, однак вся та акція розбивається об рішучу поставу вояцтва не включатися в партійні розігри та не компромітувати перед світом УПА. Така сама спроба була зроблена на початку, безпосередньо після приходу відділів, зі сторони мельниківців. Вони дослівно вкрали кількох людей, держали їх певний час в ізоляції, вимогли від них потрібні їм зізнання і заяви (про зверхництво Мельника над УПА, про неіснування УГВР, про те, що другі відділи УПА в батьківщині є підпорядковані Бандері, іншими словами, що УПА це не понадпартійна військова сила, керована УГВР, але це різного рода партійні боївки, з яких одні визнають Мельника, другі Бандеру). Підготувавши їх відповідно, попробували ужити їх до публичних виступів, одна з таких спроб покінчилася публичним та загальним осудом такої партійної роботи з боку українського суспільства.

Щоб уникнути подібних компромітацій, вояки УПА не дають себе втягнути в ніяку партійну роботу. З початком [19]49 р. я дістав від Голови Бюра письмо, в якому він домагається від мене скликати відправу вояків УПА і на ній він хоче з’ясувати політичну ситуацію в Краю. Я, побоюючись, що така відправа може перетворитися в мітинг, на якому буде поставлене питання, хто за, а хто проти, щоб на себе відповідальности за евентуальні прикри наслідки, я відповів, що в тих справах компетентне ЗП УГВР і до нього радив звернутися. Відомо мені, що ЗП [УГВР] такої пропозиції не дістало. Вістки про дезерцію Мара, яка прийшла до нас з Краю, не має тут жодного практичного значіння і консеквенції з неї чинники ЗЧ ОУН не витягають. Факт, що Мар стоїть на позиціях ЗЧ ОУН і на різних публичних виступах, як сотник УПА, відповідно інтерпретує ситуацію в Краю, звільняє його від всякої відповідальности.

Вояцтво Рейдуєчої Частини, хоч розміщене по таборах, де знайшло батьківську опіку еміграційних мас, сьогодні внаслідок загальної матеріальної скрути, находиться в досить поганому положенні. Багато з них з уваги на час і спосіб прибуття на еміграцію не могло дотепер дістати відповідних документів, потрібних на виїзд до інших країв і наслідком цього не може користати з опіки ІРО¹⁹. Все те получене з великими коштами, а позбавлене фондів ЗП УГВР, не може всіх потреб заспокоїти. В США ведеться заініційована чинниками ЗП УГВР збірка на медикаменти на УПА і частину її довелося зужити на потребу Рейдуєчої Частини. Користаючи зі зміни на пості Голови Організації [Оборони] Чотирьох Свобід [України] (ООЧСУ), яка цю збірку проводить, ЗЧ ОУН через Карбовича постаралося вплинути на нового голову цієї організації, щоб він спинив дальшу висилку грошей. Цього роду методи це буденне явище, з яким часто доводиться зустрічатися. Такий підрив поглиблює і так трудну матеріальну ситуацію. Перспектив для задержання вояцтва Рейдуєчої Частини на терені Німеччини в сьогоднішній ситуації немає. Вжиємо всіх заходів, щоб залишити бодай значну частину на європейському континенті, розміщуючи їх по різних країнах, а деяку скількість вишлемо в США, Канаду та інші заморські

¹⁹ ІРО – Міжнародна допомогова організація втікачів (International Relief Organization).

країни, де живе українська еміграція. З цілого складу Рейдуючої Частини тільки невелика скількість могла почати чи продовжувати студії на високих школах або добувати середню освіту. В тому напрямі було зроблено все, що можливе. Поминуючи труднощі внутрішньо-політичного порядку, які спричинюють хронічний параліж та зневіру в деяких людей, значною перешкодою на дорозі до виконання всіх тих завдань, які на нас тяжать, є відносно малий відсоток інтелегентного елементу, що надався б до зовнішньополітичної роботи. Розсилаючи по світі тільки одиниці зі свого складу, Місія УПА має в плані поселитися в одному місці та повести інтензивно так внутрішньо-, як і зовнішньополітичну інформативну роботу, використовуючи все те з архівних матеріалів, що сьогодні вже до використання можливе. Мобілізація матеріальних засобів для тої роботи в ході і повинна дати успіхи.

На загальновійськовім відтинку, тобто Військового Центру, триває криза. Вона зумовлена великим еміграційним рухом цього року і щойно стабілізація військових елементів в нових країнах поселення дасть змогу продовжувати роботу в розмірах і формах, що будуть диктовані новою ситуацією. Про пляновість розподілу цих елементів по світі годі думати, бо емігрантські маси змушені використовувати нагоди до переселення так, як вони підсуваються. Найбільшим скупченням військової еміграції є дотепер Англія, де знаходиться перевезена з Італії і звільнена з полону дивізія, але і там стабільности немає (постійний рух внутрі країни і еміграція за океан). Сам Військовий Центр, який очолює тепер Калина, zdeкомплетований, подібний стан в його низових клітинах.

Це був би приблизний фрагментарно накреслений образ ситуації у нас на емігрантському ґрунті. Я свідомий, що це речі, зокрема для Вас дуже прикрі і болючі, але уважав своїм обов'язком про них відкрито писати, щоб дати Вам змогу проаналізувати тутешню ситуацію та зайняти до неї становище.

ЗП УГВР, як репрезент Краю, має проти себе дві течії: Тоталітарну, псевдо-революційну ЗЧ ОУН (про неї можна з повною рішучістю ствердити, що на зовнішньому відтинку не здобуде ніяких успіхів) і другу – Національну Раду, яка при своїх аспіраціях на репрезентацію визвольної боротьби та при своєму опортунізмі криє в собі велику небезпеку. Виразні тенденції одної і другої перенести вагу і керму визвольної боротьби на еміграцію, це тільки спекуляція на здобуття першого місця в конкурсі за агентуру в тих, яких в майбутньому може цікавити в першу чергу не так справа розв'язки українського питання, як справа використання революційного потенціалу. Тому необхідно задержати в Краю суверенне кермо революції, а на еміграції задержати її репрезентанта і речника, якого завданням було б правильно інформувати світ і добувати поміч. Еміграція, яка ще в цьому році в більшості покине Німеччину і розсиплеться по світі, мусить бути в постійному духовному контакті з воюючою Батьківщиною, знати її стан, розуміти її розвоєві тенденції, щоб могли як слід сповнити на чужині призначену їй роль збірного амбасадора. Функцію зв'язкового може сповняти тільки середовище, яке без спекуляції, без крутійств і фальшування її на себе бере.

Думаю, що з записками буде Вам передана достатня скількість документарного матеріалу і на основі цього не важко буде ствердити, хто і як інтерпретує і репрезентує визвольний рух. Краєві чинники мусять зайняти ясне становище до

втвореної ситуації і скріпити позицію ЗП УГВР або з нього зняти тягар наложених обов'язків і відповідальність за дальший розвиток подій.

Цього листа пишу зі становища вояка УПА. Як член ОУН, що опинився поза організаційними рямками ЗЧ ОУН, солідаризуюся зі збірним письмом, яке теж передається до Краю для вирішення.

На закінчення вважаю за конечне звернутися до Вас з проханням звільнити мене з обов'язків старшини УПА і дозволити відійти в приватне життя. Боротьба ЗЧ ОУН за підпорядкування собі вояцтва УПА на чужині ще не покинчена. Мені доводиться нести великий тягар у відбиванню цих атак. Така боротьба тут ведеться неперемінливими середниками включно до закидів ворожої агентури, які були видвинені і у відношенні до мене у 1946 р. Я передав був цю справу для розгляду Голові Великої Ради ОУН, але призначений ним для розгляду так званих грудневих подій суддя по довшому часові склав свої повноважності і тому, що Бюро Проводу не погодилося на трактування його, як одної зі сторін в цій справі. Вправді на Конференції в 1948 р. була мені дана публична сатисфакція, однак я не виключаю, що такі закиди будуть поновлені при першій нагоді нової спроби підпорядкувати частини УПА ЗЧ ОУН. Недавно на одному з засідань ЗП [УГВР] рішено між іншим докооптувати і мене в члени ЗП УГВР. Використовую цей момент, як нагоду до розгляду справи закидів чинниками ЗП [УГВР] і місця в ньому не приймаю. Прошу зрозуміти моє положення і не трактувати мого прохання, як дезерцію "в привату". Я ніколи не відхилявся від сповнювання найважчих обов'язків, де треба було платити кров'ю, але почував себе обезсиленним в ситуаціях, де ціною є честь. Про саму справу з 1932 р. не пишу, бо про це Вам може розповісти Олекса²⁰, як один з моїх зверхників того часу.

Прийміть від мене і вояцтва УПА на чужині запевнення відданости та щирі побажання здоровля і сил, щоб Ви могли завершити успішно велике діло.

СЛАВА УКРАЇНІ.

Травень, 1949

(підпис) Гуцул²¹

П. С. Прошу передати привіт і поздоровлення Олексі, Шелестові та всім знайомим друзям.

ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 60. – Арк. 131–139. Машинопис. Оригінал.

²⁰ "Олекса" – Олекса Гасин, один з провідних діячів української революції, на час написання листа – шеф ГВШ УПА (1946–49), полковник, член Проводу ОУН від 1947р. Загинув, відстрілюючись від емгебістів у Львові 31 січня 1949 р.

²¹ "Гуцул" – Іван Бутковський (1910–1967). Син залізничного службовця, закінчив гімназію у Стрию, вивчав право у Любліні. Член УВО та ОУН, політ'язень польських тюрем, командир сотні Карпатської Січі, поранений у бою з угорцями, потрапив у полон, учасник похідних груп ОУН, політ'язень німецьких тюрем. В УПА – з 1943 р., командир вишкільних відділів УПА, організує напади на німецькі гарнізони, червоних партизанів. У зв'язку з пораненням і хворобою скерований за кордон. У 1945 р. організує в Мюнхені Військовий центр при ЗП УГВР, очолює Місію УПА при ЗП УГВР, видає журнал "До зброї" (1947–1955). В 1945 р. відзначений УГВР Золотим хрестом бойової заслуги 2-ої класи, від 1949 р. підполковник.

Anatoliy Rusnachenko. Important source on the situation of raiding units of the OUN and UPA

The original letter of the lieutenant-colonel Yriy Bootkovskiy to Roman Shukhevych with analysis of condition of the branches of the UPA that raided to West Germany and Ukrainian emigration as well. Short review of reasons of it is done too.

Key words: letter, OUN, UPA, Ukrainian General Liberation Council, leading figures, emigration.

Анатолій Русначенко. Цінний джерело для оцінки положення рейдируючих відділів УПА і ОУН

В публікації подається лист підполковника Івана Бутковського к Роману Шухевичу з аналізом стану рейдируючих відділів УПА і української еміграції за границею.

Ключевые слова: письмо, ОУН, УПА, УГВР, проводник, еміграція.